

# За необходимостта и ползите от разработването на енциклопедични издания на УНСС и неговите структурни звена

**Виолета Цакова\***

**Резюме:** В Университета за национално и световно стопанство се създават големи масиви от нови знания и се извършва тяхното мащабно разпространение. Обществена функция и отговорност на университета е да организира и представи тези знания, и то във формати, адекватни на днешните потребности и очаквания. Експлозивното нарастване на знанията и развитието на информационните технологии изискват промени във формите на тяхното отразяване с по-активно ориентиране към енциклопедични издания.

В статията се разкрива необходимостта и се анализира потенциалът на УНСС за създаване на енциклопедични издания с извеждане на многоплатовите положителни ефекти от тяхното разработване и използване.

**Ключови думи:** знание, енциклопедични издания, интелектуална собственост.

**JEL:** I23, I29, O30.

## Предварителни думи

През 2017 г. с Постановление №54 на Министерския съвет се създават три института на Университета за национално и световно стопанство.

\* Виолета Цакова е доктор по икономика, професор в Институт по творчески индустрии и бизнес на УНСС.

нално и световно стопанство (УНСС) като негови основни звена по смисъла на чл. 25, ал. 1 и 2 от Закона за висшето образование (ЗВО). Един от тях е Институтът по творчески индустрии и бизнес (ИТИБ). Съгласно чл. 26б, ал. 1 и 3 на ЗВО институт, създаден в структурата на висше училище извършва дългосрочна научноизследователска дейност.

Първата научноизследователска задача, която Академичният съвет на УНСС възлага на ИТИБ е създаването на обща методология за разработване на университетски енциклопедични издания. На пръв поглед, тази задача стои встрани от дневния ред на актуалните предизвикателства пред УНСС и стратегическата му ориентация в условията на динамично променящите се стопанство, вътрешна и външна среда на неговото функциониране. Има, обаче, и друг поглед, чрез който тази задача отразява визията и мисията на УНСС, съответства на основните му обществени функции и придава допълнителна стойност на създаваните от него ефекти в обществото и в стопанството. Статията представя основни положения на това широко разбиране за необходимостта и ползите от разработването на енциклопедични издания на УНСС и за добавените от тях ефекти.

### Същност на проблема

Университетите в България са основни формирования в научната инфраструктура на страната ни, в европейското и в световното научноизследователско пространство. Традиционно те са и най-активно средище на творчески кадри и на творчески дейности. Творчеството в университетите се проявява най-вече при изпълнение на техни основни обществени функции, като:

- научноизследователска – по създаването на нови и развитието на съществуващи знания, т.е. чрез разширяване и обогатяване на научните ресурси на обществото;
- образователна – по предоставянето на знания при подготовката на специалисти, т.е. чрез създаването на интелектуален ресурс като най-добра инвестиция в човешкия капитал на обществото.

Двете функции са в тясна връзка и зависимост. Те се интегрират в работата на университетския изследовател-преподавател. От равнището и качеството на генерираните в процеса на изследване знания и тяхното разпространение чрез процеса на обучение зависи равнището и качеството на подготовка на бъдещите специалисти. Преходът от едната функция към другата и тяхното интегриране предполага холистичен подход с обобщения, систематизации и организиране на знанието в цялостен модел от самостоятелни, но взаимно свързани и добре подредени елементи в съответната област на научно знание. Завършените и относително обособени учебни образувания, в които се предлага научно знание, са учебните дисциплини и специалностите. Те имат като съдържание адаптирано към целите на обучението и организирано по специфичен начин знание по част или цяла научна дисциплина, или по свързани такива.

Обичайните форми, в които се предлага научно знание в университетите са:

- устна/словесна – лекции, семинарни занятия и други вербални форми, всяка със своето специфично съдържание и предназначение;
- писмена – учебници, учебни помагала, статии, студии, монографии, енциклопедични издания и др., всяка със своята специфика по отношение на съдържание, организиране и предназначение.

Двете форми на предоставяне на университетско знание се свързват и допълват в различни комбинации. Най-добрата и с най-висок ефект комбинация е: налична писмена форма, в която е представено знанието, допълнена от устно изложение, с неговото разкриване, анализиране, разширяване и обогатяване. Двете форми имат различен начин на живот, продължителност на жизнения им цикъл и възможности за използване. Писмената е трайна и относително стабилна по отношение на съдържанието си, а устната е ефимерна и винаги динамична в своето съдържание. Промени в съдържанието може да има при преработване и допълване на първото и на следващите издания. Писмената може да се използва многократно за научаване на нещо пропуснато, припомняне на забравено, нов прочит и разбиране, докато при устната това не е възможно или поне не в същия формат и съдържание. Освен това, устната не може да се ползва от всеки и по всяко време, докато при писмената такива ограничения няма, особено в условията на достъпен интернет, свободен достъп и отворени ресурси. В тази връзка, макар в процеса на познание да се използват и двете форми в различни съотношения, основата на придобиваното знание се дава от писмената. Това определя и значимостта на разработваните в университетите писмени „извори на знанието“. И независимо че една от целите и на устната, и на писмената форми за предаване на знание

## Икономическо развитие

да е обща, а именно предоставянето му за бъдещо полезно използване, те имат различно предназначение и аудитория, различни поводи и честота на ползване, различна продължителност на полезен живот, както и много други различия, вкл. различна методология на разработване.

Определено може да се каже, че най-организираната и най-синтезираната измежду формите на писмено представяне на знания е енциклопедичната. Като нейни предимства могат да се посочат неизчерпателно:

- системност, висока степен на пълнота и комплексност на знанията, като всеобхватни в определена област или по даден проблем. Енциклопедиите с претенции за представяне на относително всеобхватно знание (т.нар. общи или универсални) предполагат огромен екип съставители, продължително време за разработване, изискват значими ресурси, имат висока цена и сравнително ограничена реализация, поради което са рядкост, напр. Енциклопедия Британика, Голямата руска енциклопедия. По тези и други причини, по-често срещани са тематичните енциклопедии, за подготовката на които университетите имат силни позиции;
- единен подход за представяне на знания;
- единен понятиен апарат;
- неутралност, в смисъл на обективни и проверени знания, без субективни мнения и интерпретации, допустими при свободните научни търсения, отразени в статии, студии, монографии и други писмени форми за представяне на знания;
- завишен контрол за обективност и достоверност на предоставеното знание, на основание колективната, като правило, работа на голям брой специалисти от различни формирования в научната инфраструктура, както и на научни редактори;
- икономичност и пълноценност по отношение получаването на обработено систематизирано знание;
- удобство при ползване, съчетано с достоверност и сигурност на информацията;
- полезен инструмент за бързо и лесно намиране на необходима информация, който може да замести множество книги от една или от различни области на знанието, в които то е представено разпръснато или откъслечно;
- сравнително облекчени стил и език, достъпни и за неспециалисти, което улеснява разбирането и усвояването на знания и др.

Следователно, енциклопедичните издания са онзи резултат, към който трябва да се стреми всеки научен колектив, успял да овладее, обогати и развие на високо равнище знанията в полето на своята професионална дейност. Създаването на такова издание е признак на научна зрялост и израз на готовност за нейното публично заявяване и отстояване, демонстриране на достигнато високо равнище в боравенето с научно знание, претендиране на позиция в научната инфраструктура, както и по създаването на стандарти за академичната общност и за потребителите на съответното знание. В този смисъл, разработването на енциклопедични издания може да се счита за престижно научно занимание, индикатор на възможностите на неговите съставители за систематизиране и предлагане на знания в концентрирана форма и показател за овладяване на широки и върхови постижения в науката.

Проучването на теорията показва, че отсъства писана методология за разработване на академични енциклопедични издания. Има само добри практики, които се следват интуитивно или творчески от съставителите на следващи издания и единствено това води до натрупването на полезен опит и неговото обогатяване

В тази специфична творческа дейност. Проучването на практиката разкрива, че в България традиционно енциклопедичните издания се разработват най-вече от академични звена в системата на Българска академия на науките (БАН). На интернет страницата на Научноинформационния център „Българска енциклопедия“ на БАН може да се прочете: „Научноинформационният център „Българска енциклопедия“ е единственият специализиран център в страната за подготовка на енциклопедии“. За времето на своето съществуване, центърът е подготвил издаването на повече от 10 енциклопедии, основно тематични, като напр. „Български традиционен календар“, 2002 г.; „Триезична енциклопедия „Природа“, 2006 г.; Енциклопедия „София“, 2017 г. Университетите, макар да притежават необходимия ресурс, показват плахи опити в тази форма на представяне на научно знание. Това изоставане може да бъде преодоляно не само номинално, но и при съобразяване на някои основни тенденции в развитието на енциклопедичните издания и носеното от тях енциклопедично знание, като:

- преодоляване на битоващото схващане по отношение елитарност на съставителите на енциклопедични издания;
- разширяване на потребителската аудитория – ако до неотдавна енциклопедичните издания имаха читателска аудитория сред ограничен кръг специалисти, днес те са широко използвано средство за информиране в системите на образованието, на бизнеса и на широката читателска аудитория като полезен азбучник на човешките познания;
- разширяване на приоритетите – ако доскоро се считаше, че основен проблем на енциклопедичните издания е тяхното разработване, то днес със същата степен на значимост са и проблемите на тяхното разпространение с помощта на новите технологии (Преславска, 2007). Уикипедия – многоезична електронна

енциклопедия със свободно съдържание, е само един пример за съобразяване с посочените тенденции, осигурило нейният успех. Създадена от Джими Уелс през 2001 г., и с дейност в България от 2003 г., към 2019 г. това е пети в света сайт по посещаемост с близо един милиард потребители и седми в България с над 700 хиляди посещения дневно. Тук не се анализират аргументите „за“ и „против“ ползването на информация от сайта, всеки със своите основания, а се сочи пример за умело използване на посочените нови тенденции в информационното общество.

### Терминологични уточнения и дефицити

Думата „енциклопедия“ има гръцки произход и най-общо означава „кръг от знания“, което разбиране постепенно се развива в съдържанието си до „пълно знание“.

Енциклопедията като вид книга, която систематизира знание и опит, съществува от повече от две хилядолетия и има сложна еволюция, повлияна от редица определящи за времето си фактори. Има свидетелства за енциклопедични трудове в Китай и Египет векове преди новата ера. За първообраз на енциклопедията в съвременния ѝ вид се счита френската „Енциклопедия или тълковен речник на науките, изкуствата и занаятите“, създадена през 18-и век под редакцията на Дени Дидро и Жан г` Ламбер.

В специалната литература няма една, непротиворечива и общоприета дефиниция за енциклопедия. Съществени различия могат да се открият в дефинициите на термина „енциклопедия“, дадени в Речник на българския език, т. 4, Второ допълнено и преработено издание, АИ „Проф. Марин Дринов“, С., 2012 г.; Български тълковен речник, четвърто издание, изд. „Наука и изкуство“, С., 2008 г.; Речник на чуждите думи в българския език, пето преработено

## Икономическо развитие

и допълнено издание, изд. „GABEROFF“, 2002 г., както и в други български и чуждестранни справочни издания. Вероятна причина за това е претърпяната еволюция в развитието на енциклопедиите и в потребностите от тях, както и във вариантността на съществуването им днес. Постепенно, с разширяването на знанията, представено в многобройни, разпръснати източници, някои от които трудно достъпни, както и потребността от улеснен достъп до организирано и систематизирано знание, водят до разширяване на енциклопедичната дейност (Митрани, 1982). Резултатът днес е огромен масив от енциклопедии, енциклопедични речници, енциклопедични справочници и други енциклопедични формати, които се обхващат с понятието енциклопедични издания.

### Необходимост от обща методология на УНСС за разработване на енциклопедични издания

#### Предпоставки

Създаването на обща методология за осъществяването на дейности по разработването на енциклопедични издания е не само желателно, но и повече от необходимо в академични институции, като УНСС, с дългогодишни традиции и многопрофилност на знанията, с които те оперират.

УНСС трябва да заложи в своята стратегия и политики подготовката на енциклопедични издания в области и по проблеми за които има натрупан гостатъчен задел и готовност за реализирането му в тази форма. Това се налага от потребностите на образованието и на бизнеса, които се нуждаят от кодифицирани форми на унифицирано знание за протичащите динамични процеси. Университетът трябва да отговори на новите предизвикателства за:

- развитие и съхраняване на знанието в среда на информационна преситеност и вариантност на достъпната информация, вкл. на информационен шум;
- създаване на критична маса от устойчиво знание;
- стабилизиране и предаване на непреходно и непротиворечиво достоверно знание;
- преход от екстензивен към концентриран модел на представяне на знание;
- бърза връзка между научните знания и тяхното разпространение на основата на срещане на новите способности за търсене на информация с тези по нейното предлагане;
- интегриране на традиции, по отношение съдържанието на знанието, и съвременност по отношение формите на неговото предлагане, т.е. между работата на изследователите и новите възможности за предоставяне на резултатите от нея;
- отвореност и интернационализация, посредством езикови версии и технологичните възможности, предлагани от интернет;
- комуникиране на знанията с бизнеса и с други сектори в стопанството, които го използват, основано на яснота и еднозначност на категории, понятия и тяхното представяне и гр.

УНСС, като водещ бизнес университет в страната има сто годишна история. В него са работили, а и днес работят учени, с имената на които се свързват школи, последователи, високи научни постижения, нови или обогатени, систематизирани и структурирани знания, както и потенциал за бъдещи такива. Завещаното и умножено във времето знание трябва не само да се съхрани и развие, но и да се представи във форми, адекватни на съвременните начини на неговото търсене и получаване, вкл. и нови способности за достъп до него. Последно-

то предполага използването на потенциала на две тенденции:

- систематизиране и компресиране на знания, с цел тяхното запазване и предоставяне като трайни и непротиворечиви в потока от информация, предлагана в интернет, с присъщия за мрежата информационен шум, а понякога и вандализъм;
- използване на съвременни способности за предоставяне на знания в интернет пространството, основани на възможностите, предоставени от новите информационни и комуникационни технологии.

Резултатът от интегриран подход, основан на посочените две тенденции, може да бъде електронен формат на енциклопедичните издания с идентифицируеми автори, позволяващ бърз и пряк достъп до съдържание с ефектите на широкото и свободно разпространение на знания с всички позитивни последици за съвременното информационно общество. Проучването ни показва, че в последните години енциклопедичните издания се представят и в електронна форма или дори само в такава, а нейното използване силно нараства. Със своя интерфейс и мултимедийни услуги, електронните енциклопедии предоставят много повече функционални възможности от печатните издания.

### Потенциал

УНСС, със своя голям брой научни направления, специалности и специалисти, е институция, в която са налице благоприятни условия за систематизиране, обобщаване и непротиворечиво предоставяне на проверени знания. Към 2019 г. университетът развива и предоставя знания в шест професионални направления („Икономика“, „Администрация и управление“, „Право“, „Политически науки“, „Обществени комуникации и информационни науки“, „Социология, антропология и науки за културата“), в

43 бакалавърски и 108 магистърски специалности, в 38 докторски програми, чиито профил покрива широк спектър от системата на науките. Следователно, налице са обективни предпоставки и значим ресурс за организиране на създаването в университета знание на по-високо, по-организирано и по-систематизирано равнище, каквото е енциклопедичното.

Работещите в УНСС академични изследователи и преподаватели са 442, в т.ч. 65 професори, 182 доценти, 163 главни асистенти и асистенти, и 32 старши преподаватели и преподаватели (към месец май 2019 г.), от които 56 на сто са хабилитирани и почти всички притежават научна или образователна и научна степен, а броят на докторантите е 450. Всяка година изследователската дейност и резултатите от работата на този квалифициран кадърви състав намират израз в десетки научни проекти, стотици публикации и презентации на академични форуми. Но най-често това става на равнището на индивидуалните изяви и признание, пред сравнително тясно профилирана научна общност. Следващата, много важна, но и много трудна стъпка е организирането на персоналното знание в колективно при разработването на енциклопедични издания. Потенциал за това има, предпоставките са налице, необходимостта е явна, ефектът е неоспорим, но и предизвикателствата са големи, предвид иновативния характер на задачата и спънките при нейното реализиране.

### Барииери

Разработването на енциклопедични издания от академичните изследователи в УНСС се задържа от редица субективни и обективни фактори. Най-силен негативен ефект от групата на субективните имат индивидуализмът и стремежът за персонална изява. Основателна и обяснима причина за това е формализираният модел

## Икономическо развитие

за научно развитие на кадрите и за тяхното академично израстване, както и оценяването на тези процеси. Този проблем е сравнително лесно преодолим, доколкото колективната работа също получава адекватно признание и оценяване, макар и не винаги чрез справедливо разпределение на приноса между участниците. Разбирането за необходимостта и за значимостта на колективната работа, обаче, трябва да са водещи и следва да се задават още с включването на нов член в научно звено на университета и неговото приобщаване към колективната научна работа, която то извършва. Това е задача на ръководителя на звеното и/или на академичния наставник на новопостъпилите членове в научния колектив, но подкрепени убедително от личния пример на всички останали негови членове. Подобна уговорка игва да покаже, че работата по създаването на академични енциклопедични издания е многоаспектна и като колективна работа зависи от множество фактори – методически, организационни, социални, психологически, културни и др.

Реална обективна пречка за разработването на енциклопедични издания от академичния състав на УНСС и достатъчно сериозна причина за липсата на такива е отсъствието на писана методология за създаването на подобен научен продукт. Това, което може да подпомогне и да насърчи работата по обобщаване и систематизиране на акумулираните от университетските изследователи знания, е предлагането на методология за разработване на енциклопедични издания на УНСС. Нейното създаване е цел и очакван резултат от възложената на ИТИБ научноизследователска задача.

### Ефекти

Като многоаспектни ефекти от използването на обща методология на УНСС за разработването на енциклопедични издания могат да се посочат неизчерпателно:

- единен подход в организацията на работата и към съдържанието на колективни енциклопедични издания като ноу-хау на университета;
- консолидиране работата на членовете на научните звена на университета;
- концентриране и извеждане на по-високо равнище работата на специализираните научни звена на университета;
- демонстриране на научна зрялост и капацитет за задаване на стандарти по отношение начина на работа и резултатите от нея в дадена научна област;
- извеждане на научното знание от университетските рамки и предоставянето му на широк кръг потребители;
- отразяване нагласите на потребителите при търсенето и бърз достъп до информация за получаване на необходими знания и др.

### Разработване на енциклопедични издания на Института по творчески индустрии и бизнес

#### Предпоставки

Институтът по творчески индустрии и бизнес (ИТИБ) е приемник на основаната преди 30 години в УНСС катедра „Интелектуална собственост“, която слага началото на изследванията в областта на интелектуалната собственост, на нейното място, роля и значение за развитието на стопанството като цяло и в отделните му сектори, за прогреса на обществото и за развитие на икономиката в условия, обусловени от интелектуални ресурси и капитал. Институтът осигурява обучението по две специалности в ОКС „бакалавър“, една специалност и две специализации в ОКС „магистър“ и две докторски програми, които покриват научното поле на интелектуалната собственост и нейното проявление във всички сектори на стопанството.

### Потенциал

Академичният състав на ИТИБ има доказани постижения в разработването на теоретични и практически проблеми на интелектуалната собственост и прилагането на резултатите в работещи бизнес модели. Доказателства за това са създадените и използвани пакети от учебни програми по специални учебни дисциплини, многобройните публикации, участията в международни и в национални научни форуми, както и в международни, национални и университетски научни групи с дейности по разработване на политики в областта на интелектуална собственост на различни равнища с проекти, механизми и инициативи за тяхното провеждане, дългогодишното ползотворно сътрудничество с държавни и международни органи и организации като Патентното ведомство на Р. България, Министерството на културата, Световната организация за интелектуална собственост, Европейското патентно ведомство, Службата на Европейския съюз за интелектуална собственост и др.

Академичният състав на ИТИБ е достигнал научната зрялост, за да предложи организирано, систематизирано и непротиворечиво енциклопедично знание за основни обекти, процеси и бизнес модели, свързани с интелектуалната собственост и нейното използване.

### Ефекти

Като ефекти за ИТИБ от използването на обща за УНСС методология при разработването на енциклопедични издания могат да се посочат неизчерпателно:

- систематизиране на съществуващите знания в областта на интелектуалната собственост;
- установяването на терминологично единство за обекти, процеси и други

елементи в системата на интелектуалната собственост;

- организиране на непротиворечиво представяне на знанията за интелектуалната собственост на основата на единен подход;
- идентифициране на интелектуалната собственост като водещ фактор в иновационната стратегия на бизнес субектите;
- утвърждаване на водещата позиция на ИТИБ и на УНСС при създаването и разпространението на знания за интелектуалната собственост;
- заявяване на научна зрялост на ИТИБ в специфична област на знанието;
- създаване на нови канали за научна комуникация;
- повишаване доверието на партньорските организации в капацитета и компетентността на академичния състав на ИТИБ;
- осигуряване на обучението по дисциплините и специалностите, осъществявано от ИТИБ с модерно актуално и достъпно знание за интелектуалната собственост;
- слагане на добра практика по разработването на енциклопедични издания на УНСС, която може да се следва от други структурни звена на университета и др.

### Заключение

В обобщение, могат да се направят следните по-важни изводи:

1. Екстензивното нарастване на знанията и инвазията на интернет източниците за тяхното представяне с улеснен за това достъп изискват промени в структурата на формите на отразяване на знанията по посока на засилване мястото и ролята на енциклопедичните издания.
2. Университетите са мястото, в което интензивно се създават нови знания и



## Икономическо развитие

най-мощно се извършва тяхното разпространение. В този смисъл, те имат обществена функция и отговорност за тяхното организиране и представяне във формати, адекватни на днешните очаквания и потребности.

3. Университетът за национално и световно стопанство разполага с необходимите ресурси и има капацитет за организиране и представяне на притежаваните знания в енциклопедични издания като най-добра форма за тяхното систематизиране, еднозначност и широка публичност. Допълнително условие за това е създаването и използването на обща методология за разработването на такива издания в научните полета на работа на академичния състав на университета.
4. Институтът по творчески индустрии и бизнес на УНСС има опит, потенциал и готовност за разработването на енциклопедично издание за интелектуалната собственост, което да преодолее неясноти, празноти, противоречия и деформации в разбирането за тази собственост и да установи стандарти, приложими в изследванията, обучението и практиката на създаване, закрила, използване, управление и защита на интелектуалната собственост.

### Цитирани източници:

Закон за висшето образование, ДВ, бр. 112 от 27.12.1995 г.

(Zakon za vissheto obrazovanie, DV, br. 112 ot 27.12.1995 g.)

Митрани, П., 1982. Справочно-библиографска и информационна работа в библиотеката, София, изд. „Наука и изкуство“.

(Mitrani, P., 1982. Spravochno-bibliografska i informatsionna rabota v bibliotekata, Sofia, izd. "Nauka i izkustvo")

Преславска, А., 2007. Разпространение на енциклопедични издания в електронна форма, дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен „доктор“, СУ „Климент Охридски“.

(Preslavska, A., 2007. Razprostranenie na entsiklopedichni izdania v elektronna forma, disertatsionen trud za pridobivane na obrazovatelната i nauchna stepen "doktor", SU "Kliment Ohridski")

Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2014-2020 година, ДВ, бр. 18 от 10.03.2015 г. (Strategia za razvitie na vissheto obrazovanie v Republika Bulgaria za perioda 2014-2020 godina, DV, br. 18 ot 10.03.2015 g.)